

DEN TOTALITÆRE FRISTELSE

**– socialdemokraters
veje ind i
nationalsocialismen**

Af Martin E.O. Grunz

Hvad fik fremtrædende socialdemokrater til at forlade Socialdemokratiet og melde sig ind i DNSAP? Forfatteren, der fik Arbejderhistorieprisen i 2003, forsøger at finde baggrunden for partiskiftet.

En række fremtrædende socialdemokratiske tillidsmænd blev under besættelsen medlemmer af DNSAP. I sig selv er det opsigtsvækkende at tage springet fra et demokratisk og parlamentarisk funderet parti til et antiparlamentarisk parti baseret på førerprincippet. Endnu mere opsigtsvækkende er det, at disse tillidsmænd forsvarede deres partiskift med at de førte den samme politik som de hele tiden havde ført, men at det var Socialdemokratiet, der havde fraveget sin oprindelige politiske linje.

De personer jeg i det følgende vil beskæftige mig med er forfatteren Harald Bergstedt, redaktør og journalist Aage Jørgensen, formanden for Socialdemokratiske Studenter (SDS) Arne Vikelsøe-Jensen samt formanden for DsU-Københavnskredsen og borgerrepræsentant Børge Jacobsen og dennes tro følgesvend, sekretær i Snedkerforbundet Aksel Berg. De nævnte personer blev alle medlemmer af DNSAP, men fulgte fire forskellige veje til nationalsocialismen (idet Børge Jacobsen og Aksel Berg i hele forløbet var i nøje overensstemmelse).

Ingen ledende socialdemokrater blev nationalsocialister. Socialdemokratiet forlod aldrig parlamentarismen og tog aldrig de nationalsocialistiske organisationsprincipper til sig. Dette turde være indlysende, men skal dog alligevel med for at fjerne enhver tvivl. Denne artikel handler ikke om Socialdemokratiets samarbejde med besættelsesmagten eller om individuelle medlemmers grad af samarbejde med nationalsocialistiske personer eller institutioner, der blev undersøgt af arbejderbevægelsens æresretter. Artiklen handler om dem, der tog det direkte spring til det største danske nationalsocialistiske parti, DNSAP.¹ DNSAP havde i sin 15-årige levetid i alt ca. 39.000 medlemmer, og forsøgte ved indmeldelsen at registrere medlemmernes tidligere partitilhørsforhold.² Der er som sådan intet overraskende ved, at en stor del af medlemmerne tidligere havde været socialdemokrater, da Socialdemokratiet i hele DNSAPs levetid var



HARALD BERGSTEDT (1877-1965). Oprindeligt landsbyskolelærer. Landskendt for 'Sange fra Provinzen' som bl.a. indeholdt 'Solen er så rød, mor' og 'Jeg ved en lærkerede'. Mangeårig agitator for afholdsbevægelsen og fra 1927 også for Socialdemokratiet. Fra dette tidspunkt var han tillige fast skribent ved *Social-Demokraten* og forfatter til talrige sange, skuespil og revyer til arbejderbevægelsen. Bergstedt havde et nært samarbejde med Julius Bomholt og blev hyldet som hele arbejderbevægelsens digter

ved 60årsdagen i 1937. Med Socialdemokratiets program 'Danmark for folket' fra 1935 var hans – i hvert fald på overfladen – klassebundne lyrik blevet upassende for bevægelsen og var desuden til dels i modstrid med partiets politik. Da Bomholt i 1938 var redaktør af antologien 'Kulturen for folket' var Bergstedts kulturpolitiske linje åbenlyst tilsidesat. Bergstedts evigt grænsesøgende adfærd (bl.a. ved at beskrive personlige oplevelser omkring en illegal abortrejse i nøgleværket 'Berlinerrejsen') har givetvis medvirket til at han følte kulde omkring sig. Hans åbenlyse lyst til samarbejde med besættelsesmagten samt hans ideologiske beundring for den tyske politik blev mere og mere udtalt. Det var derfor ingen overraskelse at han i 1942 tog det fulde skridt og blev medlem af DNSAP, hvortil han skrev ligeså flittigt som tidligere til Socialdemokratiet. Mere overraskende var det måske at han mente at være loyal mod Stauning ved at gøre så. Ekskluderet af Dansk Forfatterforening af dennes æresret efter befrielsen. Blev dømt til to års fængsel ved retsopgøret og var siden et meget aktivt medlem af den revisionistiske bevægelse der ville have omvurderet retsopgøret. Skrev til sin død til små private forlag samt til Københavns Folkekor som han sammen med Jørgen Nielsen var den ledende kraft af. (Foto, ABA)

Danmarks største parti. Det er dog ikke disse menige medlemmer denne artikel vil beskæftige sig med. Derimod vil jeg her beskrive den udvikling, der fik fremtrædende socialdemokrater, der markerede sig både internt i arbejderbevægelsen og offentligt, til at blive nationalsocialister.

Denne artikel vil hævde, at hvad der end skilte Harald Bergstedt, Aage Jørgensen, og Arne Vikelsøe-Jensen, så var de allerede som socialdemokrater fælles om at være fortalere for et samfund med totalitære træk, fremfor socialdemokratiets sværgen til parlamentarismen og demokratiet. Børge Jacobsen og Aksel Berg bekendte sig først på et sent tidspunkt til totalitarismen.

Og hvad menes der så med totalitarisme? Først og fremmest en modsætning til demokrati. En totalitær stat rummer ikke mulighed for andet end fælles holdninger og handlinger, da opposition betragtes som en afvigelse fra det fælles bedste. En totalitær stats ambition er endvidere at bringe stat, samfund og individ i fuldstændig overensstemmelse. I en demokratisk stat er det derimod ønsket om afvigelse som garant for individet, der prioriteres. Totalitarismen ønsker ikke blot kollektivismen, men en kollektivismen hvor den enkeltes individuelle stræben må forhindres, hvis ikke den er identisk med staten eller ideologiens mål. Sagt lidt enklere, så ønsker en totalitær stat ensretning på alle niveauer mens en demokratisk stat stræber efter åbenhed. I en demokratisk stat kan oppositionen frit organisere sig, både indenfor den politiske beslutningsproces i åben debat (aviser, tidsskrifter og andre medier) samt ved forsøget på opbygningen af en egentligt konkurrerende samfundsorden (genrejserbevægelser, syndikalistiske samlinger, revolutionære bevægelser). Grænsen for tolerance i en demokratisk stat går ved overtrædelse af straffeloven og ikke i modsætningsforhold til staten og statsideologien.

Hvorfor kan man som borger i et åbent og demokratisk samfund ønske at ændre styreform i totalitær retning? Fordi man i totalitære

stater kan opnå resultater som demokratiet aldrig vil opnå. Man kan gennemføre reformer uden at blive modarbejdet, man kan lave langtidspanlægning uden at skulle tage højde for politiske omslag – ja, man er istand til at arbejde for hele staten og samfundets bedste uden at skulle spille tid og kræfter på elementer der kun vil splitte.³

Men lad os nu forlade de teoretiske overvejelser om totalitarisme og begiver os tilbage til de socialdemokratiske foreninger i 1930ernes Danmark.

DsU-Københavnskredsens særstilling

DsU-Københavnskredsen var i mellemkrigstiden i en yderposition i den socialdemokratiske ungdomsbevægelse. Dette forhold havde sin baggrund i at den tidligere socialdemokratiske ungdomsorganisation SUF hovedsageligt var drevet fra København. Da SUF i 1919 organisatorisk brød med Socialdemokratiet og dannede Venstresocialistisk Parti (VSP – grundstammen i det senere DKP) forlod også hovedparten af medlemmerne de socialdemokratiske organisationer. Hvor VSP og senere DKP ikke i 1920'erne havde megen opbakning på landsplan, havde de dog nogen opbakning i København – og var i hvert fald synligt tilstede.

Den nye socialdemokratiske ungdomsorganisation, DsU, blev grundlagt i Århus og orienterede sig politisk loyalt i forhold til Socialdemokratiet. DsU-Københavnskredsen var medlemsmæssigt betydeligt mindre i forhold til DsU-Århus og var ikke realpolitisk orienteret i samme grad. DsUs landskontor lå i Århus, og DsU-formændene i perioden 1920-37 kom fra Århus, med undtagelse af perioden 1929-33, hvor lejrlevets førstemand, tidligere formand for DsU-Københavnskredsen Johannes Hansen var formand.⁴ DsU-Københavnskredsens udprægede dyrkelse af lejrlevet, der i en vis forstand kan ses som en videreførelse af det internationale socialistiske ungdomsarbejde før første verdenskrig, skulle bibringe arbejderungdommen sunde naturlige interes-

ser i en international bevidsthed og en kammeratlig atmosfære.

DsU-Københavnskredsen søgte gennem 1920erne frem til en mere og mere udpræget internationalisme, og havde fra slutningen af 1920erne efter tysk forbillede antaget uniform, bestående af blå bluse og rød halsklud.⁵ Fra Tyskland kom også inspirationen til at skabe en selvstændig arbejderkultur, der skulle være væsensforskellig fra den borgerlige kultur. Denne arbejderkultur strakte sig fra at man skulle opbygge en arbejder – og klassebevidsthed, der skulle indarbejdes i den bestående borgerlige kultur (f.eks. ved at fremme læsningen af arbejderforfattere som Nexø og Aakjær) til at arbejderkulturen med tiden helt skulle fortrænge den borgerlige kultur. Denne sidste opfattelse havde som sit idémæssige forbillede austromarxismen, der ved at indpode arbejderungdommens særlige idealer mente at kunne skabe et nyt menneske, der ville være istand til at skabe et nyt samfund – det socialistiske samfund.⁶

Forestillingen om det kommende socialistiske samfund var i udpræget grad en antitese til det bestående samfund. Således skulle det socialistiske samfund ikke indeholde privat ejendomsret, ikke basere sig på individualisme, ikke opmuntre til egoisme i kunst og kultur etc. Kulturbevægelsen, der slog rod i DsU-Københavnskredsen, søgte derimod at berede vejen til det socialistiske samfund ved at udbrede de kunst – og kulturformer, som ville være fremherskende når socialismen indfandt sig. Bestræbelsen var, at arbejderungdommen i sine organisationer tog et grundlæggende opgør med den borgerlige kultur, således at de socialistiske kulturformer, arbejderkulturen, kunne brede socialismen ud i samfundet.⁷ Arbejderkulturen var kollektiv og indbefattede lejrter og friluftsliv, talekor, sanglege, kor og orkesterdannelse samt idéen om kammeratægteskaber som værn mod borgerliggjort ægteskab med dertil fastlåste samfunds- og kønsroller. Der opstod efterhånden mere og mere strikte regler for dette socialistiske kulturliv, og DsU-Københavnskredsens historiker Ernst Johansen kan berette om en række leveregler,

der har fået en vis herostratisk berømmelse. Det hedder således:

“Du maa ikke danse Jazz (...) Du skal i stedet danse Sanglege. Du maa ikke gaa med Flip, navnlig ikke stiv. Du maa ikke nyde Spiritus og helst heller ikke Tobak. Du skal ikke lytte til Hornmusik. Det skal være Strenge. Du skal ikke bryde dig om Teater, Skuespil eller Revyer. Talekoret er den dramatiske kollektive Form, der er den unge Socialist værdig.”⁸

Den tankegang der kommer til udtryk i disse leveregler, er tilnærmelsesvis totalitær, idet den søger at gribe ind i og forme medlemmernes sjæleliv. Levereglerne har endvidere karakter af påbud – selvom DsU-Københavnskredsen ikke havde en institution der kunne gennemtvinge disse regler. Da Ernst Johansen i 1945 så tilbage på arbejderkulturbevægelsens storhedstid, var han da også hård i sin dom:

“Her er Mindelser om Indre Mission, Flagelatisme osv. Her er noget af K.F.U.M. og K., blot at Kvinder og Mænd er sammen, men der er en vis Tendens til f.Eks. ved Undgaaelse af Pardansen at fjerne erotiske Udvalgelses. Vi er en Flok, der danser i Ring. Hallelluja. Der er også en Tendens til i disse Aar overfor den Ungdom, der stod udenfor, at slaa sig for Brystet og sige. *Tak, at jeg ikke er som en af hine.* Til en saadan asketisk betonet Bevarelse⁹ vil Medlemmer aldrig strømme, og Slagordet er da ogsaa: Hellere Kulturbevægelse end Massebevægelse”.¹⁰

Fornægtelsen af spiritus, erotisk udvælgelse og hornmusik har ganske givet virket kølende for mange potentielle medlemmers engagement. Men også indenfor DsU-Københavnskredsen medlemsskare var der utilfredshed med kulturbevægelsen – der blev opfattet som useriøs og pjattet i sine politiske bestræbelser.¹¹ Således kundgør en annonce i DsU-Københavnskredsens blad UNGDOMS-APPELLEN i januar 1930 under overskriften “D.s.U. Diskussionsklub”:

“I den seneste Tid har Slagordet: “Aandelig Hjemløs” grasseret indenfor Københavns-Kredsen; og det turde antages, at det for de uindviede har været umuligt at definere. Vi betragter det da som vor Opgave at fortælle, hvilken Mening man bør lægge deri. Man har blandt de mere skolede Kammerater konstateret en afgjort Utilfredshed med den Oplysning, der bydes indenfor D.s.U.”.¹²

Meningen med dette var et opgør med kulturbevægelsen, bl.a. personificeret i Johannes Hansen (D.s.U.-formand), Villy Heising (senere Københavnsk borgmester) og Nina Andersen (senere Folketingsmedlem).¹³ I annoncen gøres der da også opmærksom på at det er diskussionsklubbens formål at:

“samle alle dybere interesserede Kammerater, “Aandelige Hjemløse”, om man vil, der paa een Gang føler dette utilfredsstillede aandelige Behov og en alvorlig Trang til i Fællesskab at give sig i Lag med en grundig Behandling af de mange for unge socialistiske Arbejdere, brændende Problemer”.¹⁴

Som underskrivere af annoncen stod Oliver Sørensen, Ernst Berg og Børge Jacobsen.¹⁵

Annonceringen af D.s.U.-Diskussionsklub var vel ment som en provokation, og blev i hvert fald opfattet som sådan af Sigv. Andersen, der i det følgende nummer af UNGDOMS-APPELLEN skrev:

“Tre Kammerater, *Oliver Sørensen, Ernst Berg og Børge Jacobsen*, opfordrer i sidste Nummer af vort Blad Kammerater, som maatte føle, at “Aanden” i D.s.U. er for smaatskaaren for eventuelle “Over-Aander” og “Over-Intelligenser”, til at tilslutte sig en nystiftet klub for “aandelig hjemløse” (...) Jeg – og jeg kan vist godt sige – vi almindelige Aander kan kun betragte Dannelsen af en saadan “Aandelig Hjemløse-Klub” i *D.s.U.s Navn* som et aandeligt Misfoster. Vil man lave privat Diskussionsklub, kommer det hverken Per eller Poul ved, men lad være med at gøre det i D.s.U.s Navn, for her i København er en saadan Klub fuldkommen, komplet unødvendig”.¹⁶

D.s.U.-Diskussionsklub fortsatte dog ufortrødent. I UNGDOMS-APPELLEN nr. 6 1930, stod der således at der var blevet holdt foredrag om “Imperialismen, Bedriftsraad, den nyere Psykologi, Seksualproblemet, Folkeforbundet o.m.a.”. D.s.U.-Diskussionsklub havde på dette tidspunkt 24 medlemmer.¹⁷ Blandt medlemmerne kan nævnes Børge Jacobsen (senere formand for DsU-Københavnskredsen og borgerrepræsentant), Ernst Berg (senere sekretær i DsF), Aksel Berg (senere sekretær i Snedkerforbundet), Henry Grünbaum (senere Økonom i LO, folketingsmedlem og Finansminister), Isi Grünbaum (senere borgerrepræsentant (for DKP) og medstifter af Socialistiske Økonomer) samt Karla Wiborg (senere sekretær for H. C. Hansen og Socialdemokratiet).

Ifølge Henry Grünbaum var D.s.U.-Diskussionsklub et modtræk til kulturbevægelsens DsU, men ikke Staunings og Socialdemokratiets politik som sådan.¹⁸ Det var i stedet et forsøg på at skabe et socialistisk, socialdemokratisk miljø – der kunne analysere den aktuelle politiske udvikling. Henry Grünbaum fortæller således at det var “alle tiders studiekreds (...) Vi var skam ikke åndeligt hjemløse – nej, vi var skrappe. Rigtige socialdemokratiske socialister [på] Gustav Bang-Niveau.”¹⁹ D.s.U.-Diskussionsklub eksisterede formentlig ikke længere end til 1931.²⁰ På dette tidspunkt var Henry Grünbaum beskæftiget med at opbygge Faglig Ungdom, Isi Grünbaum med Socialdemokratiske Studenter og Børge Jacobsen og Aksel Berg med at gøre karriere i DsU.

I den socialdemokratiske historieskrivning er D.s.U.-Diskussionsklub traditionelt nævnt som en slags forskole til DNSAP. En åbenlys fraktionering der søgte splittelse, og havde en fast struktur som “De aandeligt Hjemløse Klub.”²¹ Denne opfattelse har ikke noget på sig, og må ses som en efterrationalisering, der koncentrerer sig om forsøg på at klarlægge Børge Jacobsen og Brødrene Bergs psykologiske profiler. Om denne psykologisering kan have noget på sig, skal jeg lade være usagt, men D.s.U.-Diskussionsklub var ingen fraktion. Børge Jacobsen blev først formand for

DsU-Københavnskredsen i 1933, 2 år efter diskussionsklubbens ophør. Børge Jacobsens formandskab – der kom til at strække sig helt til 1938 – markerede en overgang for DsU-Københavnskredsen. Kulturbevægelsen var overvundet og regeringsmagten lå trygt i Socialdemokratiets hænder. Dermed kunne man også forvente en større loyalitet mod og interesse for parlamentarismen fra DsUs side – da den parlamentariske kurs nu havde vist sine klare resultater. Børge Jacobsen var da også en hovedfaktor i opløsningen og udsondringen af de oppositionelle elementer i København efter 1934-kongressen. Opløsningen af Ordensværnene og eksklusionen af enhedsfrontstilhængere var således markante begivenheder i Børge Jacobsens tid som formand.²² En anden væsentlig indsats i disse år var den antifascistiske kamp, som for de københavnske DsUere havde sit danske udtryk i kampen mod KU. Denne kamp anså Børge Jacobsen efter Stauning – eller kaosvalget for vundet. Op til valget havde han i DsU-Københavnskredsens genopstandne blad advaret:

“Ungdommen kan ikke fortsat tillade at den reaktionære Konservatisme ud i fremtiden ødelægger deres livsvilkaar. (...) Fascismens langskafte Bøddelregimente ude i verden maa være Anskuelsesundervisning for det danske Folk. Vi maa herhjemme i Overensstemmelse med vort Folks traditioner have Højfinans og Storkapitalisme ind under Samfundsmagtens Kontrol”.²³

Da valgsejren var hjemme kunne Børge Jacobsen skrive nekrologen over KUs fascistiske inspiration:

“Konservativ Ungdom har ingen Idealer. Det blev en Organisation, der søgte sin demagogiske Chance i en Brydningstid, hvor Haabløshed og Forvirring skulde danne Basis for en eksplosiv Magterobring. (...) Af samme Aarsag har foreningen heller intet Oplysningsarbejde. En Hær skal ikke tænke, den skal gå i Marchtakt”.²⁴

Ovenstående var ikke skrevet af en “åndelig hjemløs”. Det var skrevet af DsU-Københavnskredsens formand, der ganske vist havde været medinitiativtager til D.s.U.-Diskussionsklub tilbage i 1929. D.s.U.-diskussionsklub var altså ikke en organiseret opposition der søgte magten, men derimod et opgør med kulturbevægelsen i DsU-Københavnskredsen. Da først Børge Jacobsen var blevet formand for DsU-Københavnskredsen var kulturbevægelsen da også på retur, og DsU-Københavnskredsen blev en loyal formidler af Staunings politik.

De tre pile

I 1930 blev Socialdemokratiske Studenter (SDS) stiftet. De første år var Isi Grünbaum leder, men i 1932 blev Arne Vikelsøe-Jensen efter en række interne stridigheder formand. Arne Vikelsøe-Jensen var internationalt orienteret, og ønskede at skabe en organisation, der kunne demonstrere en synlig antifascisme i Københavns politisk radikaliserede landskab.²⁵ I denne bestræbelse blev den tyske organisation Eiserne Front forbilledet for SDS. Eiserne Front var stiftet i 1931 som en underorganisation under Reichsbanner Schwartz-Rot-Gold, der var det tyske socialdemokrati SPDs værneorganisation mod frikorps, samt nationalsocialistiske og kommunistiske organisationer som Sturmabteilung (SA) og Rote Frontkämpfer-Bund. Eiserne front betød en radikalisering af Reichsbanner Schwartz-Rot-Gold, idet Eiserne Front benyttede sig af en lang række virkemidler, som var tænkt som modtræk til nationalsocialismen. Således råbte Eiserne Front “Freiheit” når nationalsocialisterne råbte “Heil Hitler”. Eiserne Front strakte en knyttet næve i vejret når nationalsocialisterne brugte “germansk hilsen”, og i stedet for nationalsocialisternes vejende hagekors-bannere, vejede stormfaner med trepilemærket. Selvom Eiserne Fronts metoder blev anskuet med skepsis fra SPDs parlamentariske ledelse, slog metoderne dog i en vis grad an. Således antog SPD (og i øvrigt også det østrigske socialdemokrati, SPÖ) trepilemærket som officielt logo.²⁶ Uan-

AAGE JØRGENSEN (1890-1960). *Ungsocialist, syndikalist, kommunist, socialdemokrat og nationalsocialist. Aage Jørgensen kom langt omkring i sit politiske liv. Han var et fremtrædende medlem af Socialistisk Arbejderparti (SAP) sammen med de mere kendte Marie Nielsen og Martin Andersen Nexø. Aage Jørgensen var udover en meget brugt agitator for SAP også redaktør af partiets avis 'Klassekampen'. Han fulgte partiets flertal da dette gik ind i Venstresocialistisk Parti (VSP) – det senere Danmarks Kommunistiske Parti (DKP). Aage Jørgensen lærte sig tidligt russisk og arbejdede i mange år som legationsråd ved den Sovjetiske ambassade. Som mange andre af de tidlige medlemmer af DKP vendte han med tiden tilbage til Socialdemokratiet. Han gjorde det dog forholdsvis sent, i 1935, og hans tidligere forbindelse til Socialdemokratiet havde heller ikke haft den varighed som eksempelvis Ernst Christiansens. Især økonomiske forhold havde Aage Jørgensens interesse, hvilket bl.a. gav sig udtryk i en storstilet agitation for femårsplanen. – En agitation han selv sagt indstillede med sin overgang til Socialdemokratiet. I stedet kastede han sig over mere socialt domineret arbejde gennem dels Social-Demokratens spalter, dels Den Sociale Højskole i Helsingør hvor han samarbejdede med Henning Dalsgaard. Henning Dalsgaard spillede muligvis også en rolle for Aage Jørgensens engagement i bladet Globus. Aage Jørgensen var redaktør for Globus og skrev her en lang række artikler – mest om den tyske planøkonomi og muligheder for udnyttelse af de russiske områder. En overgang var Aage Jørgensen tillige redaktør af det tyskorienterede økonomiske tidsskrift 'Europa-Kabel'. Påstod at han var blevet narret til at melde sig ind i DNSAP, eller at der var tale om en fejl. Ekskluderet af Dansk Forfatterforening af dennes æresret efter befrielsen. Efter krigen fik han øje på Indien som økonomisk storrum og drev et importfirma koncentreret om dette område.*

Aage Jørgensen, første person til venstre. (Foto, ABA)

lemmer af DKP vendte han med tiden tilbage til Socialdemokratiet. Han gjorde det dog forholdsvis sent, i 1935, og hans tidligere forbindelse til Socialdemokratiet havde heller ikke haft den varighed som eksempelvis Ernst Christiansens. Især økonomiske forhold havde Aage Jørgensens interesse, hvilket bl.a. gav sig udtryk i en storstilet agitation for femårsplanen. – En agitation han selv sagt indstillede med sin overgang til Socialdemokratiet. I stedet kastede han sig over mere socialt domineret arbejde gennem dels Social-Demokratens spalter, dels Den Sociale Højskole i Helsingør hvor han samarbejdede med Henning Dalsgaard. Henning Dalsgaard spillede muligvis også en rolle for Aage Jørgensens engagement i bladet Globus. Aage Jørgensen var redaktør for Globus og skrev her en lang række artikler – mest om den tyske planøkonomi og muligheder for udnyttelse af de russiske områder. En overgang var Aage Jørgensen tillige redaktør af det tyskorienterede økonomiske tidsskrift 'Europa-Kabel'. Påstod at han var blevet narret til at melde sig ind i DNSAP, eller at der var tale om en fejl. Ekskluderet af Dansk Forfatterforening af dennes æresret efter befrielsen. Efter krigen fik han øje på Indien som økonomisk storrum og drev et importfirma koncentreret om dette område.

set Eiserne Fronts bestræbelser blev kampen mod nationalsocialismens fremskridt som bekendt tabt. I kølvandet på NSDAPs magtovertagelse og den deraf følgende forfølgelse samt opløsning af SPD og Weimarrepublikkens øvrige partier i foråret og sommeren 1933, kom en del flygtninge til Danmark. Blandt disse var Sergej Tschachotin.

Sergej Tschachotin var født i Rusland og havde været aktiv i februarrevolutionen 1917, før han af tågede veje dukkede op i Tyskland omkring 1930. Her havde han været særdeles aktiv i Eiserne Front, og han stod for eftertiden som opfinder af Eiserne Fronts propagandametoder. Om det faktisk forholdt sig sådan er uafklaret, men bl.a. gennem en kraftig agitation i Hessen lykkedes det ham at få skabt sig et navn indenfor SPD. Ganske vist var han socialdemokrat, men hans idéer om socialisme var væsensforskellige fra SPDs parlamentariske ledelse. Tschachotin var revolutionær socialist, og ikke nok med det:

“som enhver overbevist socialist, var jeg i mine sidste idealer kommunist (...) men som videnskabeligt skolet menneske og realpolitiker stod det mig klart, at i Vesteuropa eksisterede denne mulighed *ikke* (...) Ganske vist, jeg var ingen fjende af sovjetregeringens politik i Rusland selv. Dens hovedmission så jeg frem for alt deri, at det ved zarregeringens århundredlange forbrydelse distancerede russiske folk kunde blive forberedt, opdraget til socialisme”.²⁷

Med disse synspunkter er det ikke mærkeligt at Tschachotins *TREPIL mod HAGEKORS* udkom på den (på det tidspunkt) uafhængige socialist Rudolf Broby Johansens forlag FREM-FORLAG. FREM-FORLAG udgav blandt andet også Marie Nielsens skrifter om Trotskij. Tschachotins udstrakte hånd til Sovjet, fandt sted på et tidspunkt hvor forholdet mellem DKP og Socialdemokratiet var det dårligst tænkelige. Hans Hedtoft-Hansen havde i begyndelsen af 1933 udgivet bogen *Kommunisterne splitter –!*, hvor det hed at “Socialismen kan ikke “laves”, ejheller om man betjener sig af Kup og Terror, Socialismen for-

udsætter netop et bestemt samfundsmæssigt Udviklingstrin og frie, ansvarsbevidste og villende Mennesker. Derfor bekæmper vi den danske Afart af Kommunismen. *Ned med Splittelsesmændene! Leve den socialdemokratiske Arbejderbevægelse!*”.²⁸ På samme tidspunkt fulgte DKP ultravenstrelinjen, der betragtede Socialdemokratiet som socialfascister – socialister i ord, men fascister i gerning. Denne tanke var en videreudvikling af Lenins begreb socialchauvinisme, hvor de socialdemokratiske og socialistiske partier blev stemplet som chauvinister – og dermed medansvarlige for første verdenskrig og interventionskrigene, samt forhindringer for det kommende socialistiske samfund. Fra officielt socialdemokratiske hold blev Tschachotins idéer da også betragtet som en provokation samt en mulig fjendtlig fraktionsdannelse. Allerede i 1931 havde Hans Hedtoft-Hansen haft lejlighed til at iagttage Eiserne Fronts metoder – og afvist dem.²⁹ At Tschachotin nu søgte Weimarrepublikkens radikaliserede politiske miljø indført i Danmark gennem Socialdemokratiet, kaldte derfor straks på modstand fra Socialdemokratiets ledelse.

SDS antifascistiske arbejde under Arne Vexelsø-Jensens ledelse begyndte i 1932 at tage form. Overfor SDS's antifascisme blev det ofte nævnt at fascismen kun var tilstede i Danmark i ubetydelig form,³⁰ men her kunne SDS jo så indvende at jo tidligere man slog til overfor fascismen, jo hårdere kunne man slå til. SDS arrangerede i 1932 et stort anlagt møde i Idrætshuset, hvor Leo Trotskij talte. Trotskij's besøg demonstrerede SDS's internationalisme og antifascisme – samtidigt med at der blev lagt afstand til den stalinistiske kommunisme. Mødet med Trotskij skabte en egentlig trotskistisk fraktion i SDS, under ledelse af Bernhard Bøggild, der privat husede Trotskij under dennes ophold i Danmark.³¹ Denne trotskistfraktion fik dog ingen egentlig indflydelse og opererede sideløbende med SDS's øvrige virksomhed, tilsyneladende uden kontakt til de små grupper af trotskistiske “Revolutionære Kommuniste”, der eksisterede på samme tid.³²

Den 8. september 1933 dannede Tschachotin, Bøggild, Vikelsøe-Jensen m.fl. Socialdemokratisk Propagandaforening (SPF). Tschachotin var med i SPF's forretningsudvalg (selvom han beskedent havde frabedt sig valg) og Vikelsøe-Jensen blev foreningens sekretær. SPF's formål var "paa loyal og Socialistisk Vis at samarbejde med og assistere alle socialdemokratiske Foreninger i Danmark i ethvert propagandaøjemed". Dette skulle ske ved at "saavidt muligt alle socialdemokratiske Foreninger sender Repræsentanter til os, saa at propagandaen kan blive saameget centraliseret som muligt".³³ Uden at have mandat til det, konstituerede SPF sig altså som propagandacentral på Socialdemokratiets vegne. Socialdemokratiet meddelte da også SPF at "Partiets Ledelse ikke vil være indforstaaet med den nye Organisations Dannelse, men at vi naturligvis kun med Glæde kan se paa Bestræbelser, der gaar ud paa indenfor de legale Organisationers Rammer at ville forny og videreudvikle Partiets Agitation og Propaganda".³⁴ SPF lod sig dog ikke uden videre slå ud, men oprettede et sekretariat (i Vikelsøe-Jensens og Jens Otto Krags lejlighed)³⁵, hvorfra der solgtes trepilemærker, trepilevimpler samt bøger og pjecer af Tschachotin til arbejderbevægelsen.³⁶ Kort efter dannedes en parallelorganisation til SPF under navnet Aktiv-Socialistiske Front (ASF). SPF og ASF bestod af samme personkreds, og det må formodes at årsagen til, at der skabtes to organisationer, var at disse var tiltænkt to forskellige funktioner. Kollisionskursen med Socialdemokratiet blev stedse tydeligere – og mon ikke valget af betegnelsen "aktiv socialisme" skulle signalere at Socialdemokratiet praktiserede passiv socialisme? ASF's formål var at dæmme op for fascismen, men foreningens arbejds måder var, mildt sagt, ikke særligt socialdemokratiske. Således var ASF's første programpunkt "Øjeblikkelig Overtagelse af TOTALMAGTEN ved Arbejderklassen og Oprettelse af den Socialistiske stat". Det hed videre at "Tilkæmpelse af Magten bliver gennemført i tre Etapper: 1. Aktivisering af den Socialistiske Ungdom, 2. Medrive af Fagforeningerne, 3. Ensretning af Mas-

serne".³⁷ Socialdemokratiets frygt for at kommunister (eller kommunistiske metoder) skulle æde sig ind i arbejderbevægelsen blev kun øget af et sådant program. ASF proklamerede endvidere "U.S.S.R. er for Tiden den eneste Arbejderstat i Verden, og dens Bestaaen er en Faktor af første Rang for Udviklingen af tanken om den socialistiske stat. (...) Derfor må dens videre Bestaaen sikres med alle Midler, og den maa beskyttes mod alle Angreb fra den kapitalistiske Verden".³⁸ Med en sådan udtalelse havde ASF sået berettiget tvivl om deres loyalitet mod både den danske arbejderbevægelse og Danmark som sådan. Socialdemokratiet modtog samtidigt et brev fra den eksilerede tyske socialdemokratiske leder Otto Wels,³⁹ der indtrængende advarede mod Tschachotin, som han betegnede som løgner og fantast. Wels gjorde endvidere opmærksom på, at Tschachotin smykkede sig med lånte fjer, idet han var "weder der Erfinder des Namens "Eiserne Front" noch der Signums 3 Pfeile".⁴⁰ Mens Socialdemokratiet vagtsomt så til, indledte ASF sin første etape – "aktiviseringen af arbejderungdommen".

Ikke overraskende var det særligt i DsU-Københavnskredsen at ASF begyndte at gribe om sig. Tschachotins idéer havde en vis lighed med kulturbevægelsen – men havde også en politisk brod der var direkte rettet mod KUs tiltagende synlighed. DsU-Københavnskredsens nye ledelse med Børge Jacobsen som formand praktiserede en udpræget tolerance overfor ASF – uden at dette dog førte til anerkendelse.⁴¹ En betydende faktor for denne tolerance var Ordensvænet (OV), hvis første afdeling var blevet dannet på Vesterbro i 1931. Ordensvænet var grundlagt for at beskytte DsUs møder mod kommunister, men hurtigt blev aktiviteten i ligeså høj grad vendt mod KU. Ordensvænet begyndte at optræde mere og mere aktivt og brutalt, og overfaldt således KUs møder.⁴² I Ordensvænet var uniformering påbudt – og til den blå bluse og røde halsklud forventedes endda skafestøvler og spidsbukser!⁴³ Ordensvænet rekrutterede en del medlemmer på deres praktiserede antifascisme og formåede – trods alt – at

vide at hverken kommunisterne eller KU endnu ejede retten til gaden, for at bruge et tidstypisk udtryk. Endvidere var Ordensværnets stærke ideologiske overbevisning og potentiale som parallelorganisation noget som DsU-Københavnskredsens ledelse kunne bruge i arbejdet mod DsUs forbundsledelse, der blev opfattet som tandløs i sin socialisme.

Den forudsigelige konfrontation indenfor DsU kom på kongressen i 1934. Kongressens vigtigste punkt var at få valgt en ny formand, da Johannes Hansen i 1933 havde trukket sig mellem to kongresser, hvorefter H. C. Hansen var blevet konstitueret formand.⁴⁴ Hans mandat skulle nu bekræftes af kongressen. Fra forskellige DsU-afdelinger var der indkommet en række stærkt antifascistiske udtalelser. Særligt DsU-Gentofte gjorde sig med Arild Hvidtfeldt (aktiv i SDS og under indflydelse af Tschachotins idéer samt i øvrigt senere anerkendt religionshistoriker) særligt bemærket, idet afdelingen utilsløret opfordrede til dannelsen af en enhedsfront. Således hed det "Da Bol-schewikforskækkelse er et yndet, virksomt og meget anvendt Propagandamiddel i Fascismens Tjeneste, vil man kun berede vejen for fascismen ved at deltage i Angrebene paa Sovjet-Rusland. (...) Den russiske Arbejderstat er et værn mod Fascismen".⁴⁵ Ifølge DsU-Gentofte forpligtede den kendsgerning, at fascismen var et herredømme der kun kunne komme til magten ved vold "Arbejderklassen til Kamp mod fascismen ved Anvendelse af de Vaaben, der er Modstandernes Vaaben jævnbrydige".⁴⁶ Målet var ikke blot at dreje DsU i ASFs retning – det var en regulær overtagelse af organisationen.⁴⁷ DsU stod med H. C. Hansen for en linje hvor organisationen var "Folkestyrets forreste Front" og "Det første Bud indenfor DsU i dag er Disciplin. Det gælder om at holde enhver Form for separate Bevægelser udenfor Organisationen". Det kom da også frem at H. C. Hansen skulle væltes og enten Arne Vikelsøe-Jensen eller Børge Jacobsen vælges som ny formand. Børge Jacobsen havde i den forbindelse ikke selv proklameret sit kandidatur, og vendte sig stærkt imod at dette blev fremført. Grunden til at

hans navn alligevel spøjte er formentlig den at han som kandidat var acceptabel også udenfor det aktivistiske miljø – i modsætning til Vikelsøe-Jensen.⁴⁸ Kuppet blev under alle omstændigheder en eklatant fiasko – og kom også til at markere begyndelsen til enden for trepilebevægelsen. H. C. Hansen oprullede for den samlede kongres hvorledes ASF havde iscenesat kupforsøget, samt hvordan Jens Otto Krag havde rejst rundt i afdelingerne og forsøgt at rejse modstand mod forbundsledelsen. Efter de delegeredes gentagne krav om eksklusion af kupmagerne gik Vikelsøe-Jensen på talerstolen og erklærede at "Han vilde selv bære Ansaret paa egen bekostning". Da H. C. Hansen netop ønskede at vise DsUs enhed, blev der ikke tale om eksklusioner på kongressen, men Tschachotins metoder og synspunkter var hermed døde for den danske arbejderbevægelse. I maj 1934 meddelte DsUs organ *Rød Ungdom* at Tschachotin var ekskluderet for partiskadelig virksomhed.⁴⁹ Senere ekskluderedes Vikelsøe-Jensen og Bøggild af SDS.⁵⁰ Tschachotin, ASF og SPF blev dog ikke glemt af arbejderbevægelsen – men husket som noget skræmmende og excentrisk. Oskar Hansen producerede til den røde revy "Der er Peber paa Maden", der blev opført 1933-34, to numre om begivenhederne. Det hedder således i "Kampklar":

... For han ku' sige: Kampklar og faa
Haanden i Vejret,
aah, sikken en Kæmper i Arbejdets Hær,
det var, som man skimtede Sejers-Sol-
Skæret,
som han ku' marsjere med samlede Tæ'r
(...)
naar bare du si'r: kampklar – og faar
Haanden i Vejret,
saa gaar det Hele – ad Helvede til."

Og i "Det sir Professor Tjakotin" hedder det:

... Hvis alt i Verden det slaar klik,
husk Propaganda og Teknik.
Tre Pile paa saa er den fin
Det sir Professor Tjakotin".⁵¹

ARNE VIKELSØE-JENSEN (?-1944). *Cand. jur. Overtog ledelsen af Socialdemokratiske Studenter (SDS) efter Henry Grünbaum. Var levende optaget af at føre den antifascistiske kamp ud i Københavns gader og nærmede sig her Sergej Tschachotins idéer. Tschachotin stod som leder af tre-pilebevægelsen som fik sit stærkeste udtryk i bevægelsen Eiserne Front ('Jernfronten'). Da Tschachotin efter NSDAPs magtovertagelse flygtede til Danmark blev miljøet omkring SDS hans vigtigste støtte. Arne Vikelsøe-Jensen arbejdede ivrigt for Tschachotin og var medlem af foreningerne Socialdemokratisk Propaganda-Forening (SPF) og Aktiv-Socialistisk Front (ASF). Vikelsøe-Jensens bofælle Jens Otto Krag var også engageret i bevægelserne og de deltog begge som nøglepersoner i det mislykkede kup mod H. C. Hansens DsU-formandskab i 1934. 1934 betød tre-pilebevægelsens endeligt i Danmark og Tschachotin flyttede kort efter til Frankrig. Arne Vikelsøe-Jensen havde omkring 1940 udviklet holdninger der bestemt ikke var antifascistiske – han var på mange måder blevet en varm fortaler for det nationalsocialistiske Tyskland. Denne holdning blev helt åbenlys da han blev formand for Foredragsforeningen af 1942. Han skrev i Globus, men også i Aage Petersens blad 'Mannedens Tilskuer'. Udover at være redaktør af dette blad var Aage Petersen blandt andet også instruktør for Schalburg-korpset, hvilket formentlig kom til at koste ham livet. Aage Petersen blev likvideret af BO-PA i efteråret 1944, og da han fulgtes med Arne Vikelsøe-Jensen blev denne også likvideret. Jens Otto Krag har skrevet et ikke alt for elskværdigt portræt af Vikelsøe-Jensen i 'Ung mand fra trediverne'; men da han erfarede at Vikelsøe-Jensen var død citerede han dog Tom Kristensens minde-digt over Gustaf Munch-Petersen i sin dagbog: "Saa endte da dit livs mest ubesindige digt".*

Fra arbejderkultur til kulturen for folket

I kulturbevægelsens år var Julius Bomholt redaktør af DsUs blad RØD UNGDOM. Bomholt havde en særlig interesse for netop kulturpolitikken, og var i denne henseende præget af både de tyske strømninger og austromarxismen. Alligevel var der en betydelig forskel på kulturbevægelsen i DsU-Københavnskredsen og Bomholt. Bestræbelsen på at opbygge "et nyt menneske",⁵² der i sin adfærd og tankegang skulle bane vejen for det socialistiske samfund, delte Bomholt ikke. Bomholt lancerede i 1932 sin vision i bogen 'Arbejderkultur' – og paradoksalt nok var denne vision nærmest finkulturel i sit sigte. Bomholt skrev ganske vist at socialisten er et "Eksistensmenneske, der selvforglemmende gaar op i Fællesskabets Arbejde og helt fylder Nu-et med Handling og umiddelbar Oplevelse. Det er ikke de forskellige Individier, men den fælles Sag, der er det afgørende";⁵³ men Bomholts egentlige interesse er at arbejderkulturen får et særligt udtryk. Bomholt ønskede sig en høj-nelse af det enkelte menneske der skulle "give direkte Udtryk for Arbejderklassens Idéer og Interesser, Kaar og Kamp, at fortolke det arbejdende Menneskes Tilværelse og at klarlægge dets Verdensbillede".⁵⁴ Var dette noget svævende og uklart (Bomholt betragtede sig ikke som siddende inde med et endeligt svar på problematikken), var Bomholt sikker i sin sag hvad angik lyrikken. Her havde Harald Bergstedt vist hvorledes arbejderkulturen skulle udtrykkes. Bomholt og Bergstedt havde – særligt efter Bergstedts ansættelse ved SocialDemokraten i 1927 – indledt et omfattende samarbejde. Bomholt beskrev arbejderkulturen og Bergstedt praktiserede den i digte, taler, bøger og revyer for partiet. Han havde det engagement i kulturkampen som Bomholt så hedt havde ønsket sig. I anledning af Harald Bergstedts 60-årsdag udgav Julius Bomholt hans biografi. Heri hed det at det var Bergstedts (og Aakjærs) "egentlige Bedrift at skabe en ny Tids Folkesang. At føre Lyrikken, der var blevet en aristokratisk Kunstform, tilbage til Menigmand. At sætte det folkelige

Opbrud i Toner”.⁵⁵ Hvis nogen alligevel skulle være i tvivl om Bergstedts betydning, gjorde Bomholt det klart at “det var faktisk Bergstedt, der som den afgørende Pioner førte stødet igennem. (...) Der var andre, der udrettede meget, – Oskar Hansen, H. C. Hansen o.s.v. – men uden Underkendelse af nogen Part maa det siges, at Bergstedt var Manden”.⁵⁶

Allerede året efter kom en omvurdering – ikke i første omgang af Bergstedts forfatter-skab, men af idéen om arbejderkulturen. Fra Bomholts forord til bogen ‘Kulturen for folket’ hedder det:

“Diktaturenes Opkomst og Fremmarch i Mellem Europa har lært os dybere at forstaa de Værdier, der gemmes i vor demokratiske og folkelige Kultur, og vi føler det i Dag som en Livsopgave: at befare den levende Forbindelse mellem et demokratisk villende Folk og en ægte, human og vidsynet folkelig Kultur. Vi talte i 1930 om Arbejderkultur. Vi arbejder i Dag under Mottoet: Kulturen for Folket”.⁵⁷ Om litteraturen hedder det videre at “Det gælder da for den enkelte om at finde den Litteratur, som han (hun) har Brug for til Viden og Berigelse”,⁵⁸ samt at “Enten det ene eller det andet Udtryk anvendes, maa der ad- vares mod Dogmatisering. Det er Etiketterne, der skal rette sig efter Litteraturen og ikke omvendt”.⁵⁹

Kulturen for folket var et forsøg på at skabe en kulturpolitik der afspejlede Socialdemokratiets 1934-program “Danmark for folket”, som markerede Socialdemokratiets overgang fra klasseparti til folkeparti. I denne nye kulturpolitik var Bergstedt klemmt. Hans historiske rolle var drastisk reduceret – men værre: det folkelige opbrud han havde været en del af, var nu kasseret som et midlertidigt og overstået stadie; og selve idéen om det nye samfund var opgivet. Socialdemokratiet og Julius Bomholt havde kasseret Bergstedts sag.

GLOBUS og foredragsforeningen af 1942

Danmarks besættelse og den følgende økono-



Fra forsiden af tidsskriftet GLOBUS, nr. 30 okt.-nov. 1943. (ABA)

miske og politiske tilpasning til Tyskland var naturligvis begivenheder, der havde politisk interesserendes største interesse. Under en samtale med Willy Jans i 1941, erfarede Henry Grünbaum at Willy Jans og en række andre tidligere medlemmer af D.s.U.-diskussionsklub regelmæssigt mødtes og udvekslede synspunkter. Henry Grünbaum fandt idéen udmærket og arrangerede derfor en række møder, hvor den allerede etablerede kreds suppleredes med blandt andre Jens Otto Krag, Paul Gersmann, Ernst og Ulf Trier samt Grünbaum selv.⁶⁰ Et møde blev holdt i en af de små haver på Pile allé, og selv om der er uenighed om præcis hvor og hvornår dette møde blev holdt, er der dog enighed om at Henry Grünbaum, Jens Otto Krag, Paul Gersmann, Ernst og Ulf Trier, Willy Jans, Børge Jacobsen, Arne Vikelsøe-Jensen, Ernst og Aksel Berg, Niels Lindberg samt Aage Jørgensen deltog.⁶¹ Niels Lindberg og Aage Jørgensen var i en vis forstand fremmede fugle i dette selskab. Niels Lindberg var kontorchef i Arbejderbevægelsens Erhvervsraad samt leder af en sommerstudiekreds der virkede i slutningen af 1930-erne.⁶² Lindberg var ivrigt optaget af planøkonomi og var vel i denne egenskab indkaldt som en slags ekspert til mødet. Aage Jørgensen havde en broget fortid. Oprindeligt havde

han været syndikalist, og som sådan stået i opposition til SUFs politiske kurs. Senere havde han tilsluttet sig det uafhængigt-socialistiske Socialistisk Arbejderparti (SAP) sammen med Marie Nielsen og Martin Andersen Nexø. Han var blevet redaktør af SAPs avis 'KLASSEKAMPEN'. I 1919 blev han medlem af VSP – og forblev her, da det omdannedes til DKP. Han havde omkring 1920 lært sig russisk og var i årene 1923-35 legationssekretær ved Sovjetunionens gesandtskab.⁶³ I talrige artikler priste Aage Jørgensen Sovjetunionens planøkonomi, og betragtede netop denne som midlet, der skulle befri arbejderklassen. I 1935 forlod han imidlertid DKP og tilsluttede sig "Ernst Christiansens brigade" – søgte altså tilbage til Socialdemokratiet. Her gjorde han sig i de kommende år gældende ved at virke som journalist og debattør, og var endvidere forstander for Den Sociale Højskole i Nærum, hvor han havde et tæt samarbejde med Henning Dalsgaard.⁶⁴ Henning Dalsgaard havde beskæftiget sig indgående med den tyske planøkonomi – og blev i 1940 leder af "Dansk-Tysk Pressesekretariat", som skulle formidle kontakter mellem Danmark og besættelsesmagten.⁶⁵

Aage Jørgensens tilstedeværelse vakte nogen undren, men mødet fulgtes dog af en række møder i Grundtvigs Hus. I slutningen af 1941 kom det dog til et brud i denne gruppe. Krag nævner at bruddet var foranlediget af et indlæg af Lindberg, mens Grünbaum angiver at Vikelsøe-Jensen skulle have slået hovedet på sømmet. Uanset hvis indlæg der førte til bruddet, er det klart at det var den tyskvenlige tendens der var anstødsstenen. Krag og Grünbaum sagde åbent fra og forlod sammen med bl.a. Paul Gersmann og Per Hækkerup Grundtvigs Hus. Disse dannede sammen med blandt andet Hans Hækkerup, Victor Gram og Ib Kolbjørn en ny kreds, der kaldte sig "Studiekredsen om Socialismens Muligheder". Senere stod denne kreds bag udgivelsen af det illegale – men socialdemokratisk loyale – blad "Frihed".⁶⁶

De tilbageblevne i Grundtvigs Hus dannede Foredragsforeningen af 1942, der almindelig-

vis kaldes Globus-kredsen, da der var en vis overlapning mellem Globus' skribenter og medlemmerne af foredragsforeningen. Denne betegnelse tager dog ikke højde for at ikke alle skribenter i Globus kom i foredragsforeningen og at ikke alle foredragsforeningens medlemmer skrev i Globus. Udtrykket Globus-kredsen tager heller ikke højde for at ikke alle blev medlemmer af DNSAP. Men hvad var Globus?

Globus' første nummer blev udgivet i maj 1941. Hvem der stod bag udgivelsen er dunkelt. Gustav Meissner (tysk presseattaché) skriver at Henning Dalsgaard var den "egentlige initiator",⁶⁷ men han har i så fald nøjedes med at spille denne rolle. Gisninger om at bladet var tyskfinansieret kan ikke verificeres – men på den anden side heller ikke afvises. Oplagstallene er ukendte og kan altså ikke hjælpe til at bringe klarhed.⁶⁸ I hele Globus levetid var Aage Jørgensen redaktør. Han var sammen med Harald Bergstedt, Gudmund Hatt og Aage Petersen de mest flittige skribenter. Niels Lindberg bidrog til første nummer – hvilket også Stauning og Laurits Hansen (formand for DsF) gjorde. Af Arbejderbevægelsens tre mest fremtrædende tillidsmænd var således kun partiformand Alsing Andersen ikke repræsenteret i bladet ved dets introduktion. Lindbergs, Staunings og Laurits Hansens artikler omhandlede alle planøkonomi. Selvom både Aage Jørgensen og Harald Bergstedt ihærdigt forsøgte at give det indtryk, at Stauning og Laurits Hansen ivrigt bakkede bladet op, er det ikke sandt. De havde indvilliget i at skrive enkle artikler i bladets begyndelse – men nogen offentlig agitation for Globus deltog de, udover de nævnte artikler, ikke i. De har derfor heller ingen andel i den radikaliserende der stedse fandt sted af Globus. Var de planøkonomiske artikler i de første numre spiselige – så må den farefulde færd Globus stævnedes ud på have stået klart for læsere af Bergstedts artikel 'Ungdommens Idealer'. Her skrev han, at den tyske nationalsocialisme, den russiske socialisme og det danske socialdemokrati alle var bastardformer af den samme socialisme. Ungdommen skulle



BØRGE JACOBSEN (1907-1979). Redaktionssekretær på Social-Demokraten. Børge Jacobsen var en ledende kraft i stiftelsen af DsU-Diskussionsklub, bedre kendt under øgenavnet 'de åndeligt hjemløse'. DsU-Diskussionsklub var et oprør mod kulturbevægelsens DsU og ledelsen af DsU-Københavnskredsen. Børge Jacobsen var kredsformand for DsU-Københavnskredsen fra 1933-38, på dette tidspunkt var DsU-Diskussionsklub dog opløst og kulturbevægelsen på retræte. Børge Jacobsen var indflydelsesrig nok

til at være formandsemne for DsU i 1934, men valgte dog ikke at kandidere. Han arbejdede loyalt sammen med H. C. Hansen om at ekskludere de medlemmer af Ordensværnet og lignende grupper der søgte samarbejde med DKP og Danmarks Kommunistiske Ungdom (DKU), men i øvrigt var antifascistisk arbejde et emne der også var højt prioriteret af Børge Jacobsen. Han anså den mest overhængende fascistiske fare i Danmark for at være Konservativ Ungdom (KU) – en fare han betragtede som overvundet efter valget i 1935. Et truende oprør i 1936 mod hans formandskab fik han afværget, ifølge Ernst Johansens 'Der har Smeldet et flag' ved sine fremragende talegaver. Efter denne tid samarbejdede han bl.a. med den notorisk berygtede Jens Strøm. Børge Jacobsen var en ledende kraft i 'Grundtvigs Hus-møderne' og senere Foredragsforeningen af 1942, men han skrev aldrig i Globus. Børge Jacobsen blev indsuppleret i Københavns Borgerrepræsentation i 1942 og overgik umiddelbart til DNSAP for kæmpe for den sociale tanke "som den er formuleret af Frits Clausen". Børge Jacobsen formåede at fastholde DNSAPs mandat ved Borgerrepræsentationsvalget i 1943. Børge Jacobsen skrev til forskellige blade ejet af DNSAP og fik også udgivet en roman af socialt tilsnit i 1945. (Foto, ABA)

derfor se “mindre paa, *hvad der adskiller*, og mere og mere paa, *hvad der er fælles*. Det vil falde i de Unges Lod at arbejde henimod Opbygningen af den samlede Europæiske Socialisme”.⁶⁹ Globus fokus på planøkonomiens ekspansion fulgte Tysklands officielle kurs. Globus’ to første numre fokuserer således på Balkan, Suez og Stillehavet som økonomiske “rum”; mens først det tredje nummer, fra juli 1941, har en artikel om Sovjetunionens råstoffer. – Altså først efter det tyske overfald på Sovjetunionen. Til gengæld blev Sovjetunionen fra da af et tilbagevendende tema, og eksperten Aage Jørgensen kunne senere samle en række af sine artikler i bogen ‘Kaukasus’, der udkom på Globus’ forlag.

“Fra demokratisme til socialisme”

Foredragsforeningen af 1942 var upopulær i Socialdemokratiets ledelse og den 11. august 1942 udsendte Alsing Andersen et cirkulære der advarede mod Foredragsforeningen og Globus.⁷⁰ Harald Bergstedt havde sluttet sig til foreningen, og allerede ved dens stiftelse havde Bergstedt været ude i et langstrakt opgør med Socialdemokratiet. Socialdemokratiets formand Hans Hedtoft-Hansen var i julen 1940 blevet klar over at Bergstedts villighed til tilpasning til Tyskland gik betydeligt længere end hvad samarbejdspolitikken i sin videste form kunne rumme. Bergstedt havde i et brev til Hedtoft erklæret, at han havde brudt med de demokratiske partier og tilsluttet sig Socialdemokratiet, fordi han ønskede socialismen – og nu var Tyskland i fuld gang med at skabe en socialistisk stat! Endvidere kunne man have fuld tillid til Hitler og Mussolini, for de var “i Modsætning til Englands, Frankrigs og U.S.A.s Førere udgaet direkte af Folkelivet og veed hvad de gør”.⁷¹ Det endelige brud med Socialdemokratiet foretog Bergstedt i forbindelse med en mindebog om Stauning, hvor Bergstedts indlæg blev afvist af Socialdemokratens redaktør Peder Tabor. Bergstedt erklærede at han ville søge et sted hen “hvor der er større Frihed og Husly for den Stau-

ningske Linje.” Dette sted skulle vise sig at være det nationalsocialistiske dagblad “Fædrelandet”, hvor Bergstedt debuterede den 5. november 1942.⁷²

November 1942 bød dog også på andre overraskelser. Socialdemokraten Karmak Rønsted udtrådte af Borgerrepræsentationen – og Børge Jacobsen var førstesuppleant. Som noget helt ekstraordinært blev Børge Jacobsen før sin indtræden i Borgerepræsentationen indkaldt til et møde med Alsing Andersen og H. P. Sørensen. Anledningen var ifølge H. P. Sørensen at der havde cirkuleret rygter om, at Børge Jacobsen “er Medlem af andre Partier – eller lignende forsamlinger – end Socialdemokratiet”. Børge Jacobsen benægtede at han var medlem af noget andet parti, men ville ikke oplyse om han var medlem af sammenslutninger der modarbejdede Socialdemokratiet. Han blev derefter spurgt om han stod inde for Socialdemokratiets program, hvortil han replicerede at han siden sin ungdom havde været tilhænger af socialismen og den politik der var til gavn for arbejderne. Efter disse noget tvetydige svar blev Børge Jacobsen spurgt, om han i vigtige afstemninger ville være loyal mod partiet. Hertil svarede han: “Jeg vil ikke på forhånd sige, at jeg vil bøje mig for et Fler-tal i Gruppen. Ingen kan forudse, hvad der kan komme til at foreligge”. På baggrund af denne samtale vedtog Partirådet at ekskludere Børge Jacobsen. Denne erklærede herefter at han snarest ville delagtiggøre offentligheden i sine synspunkter.⁷³

Affæren Børge Jacobsen havde henledt partiledelsens opmærksomhed på Foredragsforeningen af 1942. Den 2. december 1942 udsendte Alsing Andersen og Johannes Hansen et cirkulære, der gjorde det uforeneligt med medlemskab af Socialdemokratiet at “deltage i Forenings-, Møde-, Foredragsvirksomhed o.l. der iværksættes af Medlemmer af antidemokratiske og antiparlamentariske Bevægelser, eller med Deltagelse af saadanne Medlemmer”.⁷⁴ Denne formulering var direkte rettet mod Foredragsforeningen af 1942, og Arne Vikelsøe-Jensen (formand for foredragsforeningen) fik valget mellem at melde sig ud af

Socialdemokratiet eller foredragsforeningen. Vikelsøe-Jensen erklærede at han ikke ville "svigte den Tillid, som Foreningens medlemmer har vist mig ved at vælge mig til Formand, ved at udtræde af Foreningen".⁷⁵ Hermed var Arne Vikelsøe-Jensens tid i Socialdemokratiet ovre. Omtrent samtidigt meddelte Børge Jacobsen sig til offentligheden gennem et lille skrift betitlet 'ET OPGØR MED SOCIALDEMOKRATIET'. Heri gør han klart at Socialdemokratiet i 1935 svigtede befolkningens håb ved ikke at indføre socialisme. De socialdemokratiske ledere var blevet forført af kapitalistiske kræfter og vovede nu ikke at gå fra "Demokratisme til Socialisme". Efter at have erklæret demokratiet og de borgerlige frihedsrettigheder for overståede stadier, kunne Børge Jacobsen forvisse læseren om at de socialistiske idealer "vil blive løftet frem i Dagens Lys af Ungdom og Manddom, som ejer Tro og Vilje, og vil være med til at gøre en Livsindsats for Socialismens Sag og Kæmpe dens Tanker til Sejr". Børge Jacobsens skrift var uden udgiver, men var trykt på Trinitatis-Trykkeriet, der var ejet af DNSAP.⁷⁶

Nu startede, hvad der umiddelbart lignede en medlemsflugt fra Socialdemokratiet til DNSAP. Således skildrede Fædrelandet det i hvert fald. Fædrelandet kunne stolt berette om Børge Jacobsens jomfrutale i Borgerrepræsentationen at "Nationalsocialismen har holdt sit Indtog i Københavns Borgerrepræsentation". Fædrelandet kunne også berette at Børge Jacobsen blot var gået derhen hvor man respekterede hans socialistiske overbevisning – nemlig den sociale tanke "som den er udformet af Partifører Frits Clausen".⁷⁷ Den 13. december meddelte Fædrelandet at Holmer Christensen havde forladt AOF til fordel for Det Danske Arbejdsfællesskab⁷⁸ fordi "Socialismen har daarligere Kaar i Danmark". Den 3. januar meddelte Aksel Berg (nu afsat sekretær i Snedkerforbundet) at han havde meldt sig ind i DNSAP idet han hellere ville "tilhøre en socialistisk Kamporganisation, der er i Vækst, end et borgerligt Parti, som er i rivende Tilbagegang". Fædrelandets kampagne kulminerede med et stormøde i KB-Hallen

den 17. januar 1943, arrangeret af Det Danske Arbejdsfællesskab.⁷⁹

Udsondringen fra Socialdemokratiet havde nu fundet sted. Samtidigt blev konvertitterne mere og mere socialiserede i nationalsocialismen. Havde de haft politiske forhåbninger om at gøre politisk karriere med DNSAPs hjælp skuffedes de dog. Børge Jacobsen opnåede dog at blive valgt som borgerrepræsentant for DNSAP ved borgerrepræsentationsvalget i 1943 (Aksel Berg opnåede i øvrigt at blive førstesuppleant).⁸⁰ Selvom opportunisme afgjort kan have været en drivkraft i medlemsskabet af DNSAP, så er der dog ingen grund til at betvivle den oprigtige ideologiske fascination af det nationalsocialistiske Tyskland. Havde nationalsocialismen tidligere været en fjende, så åbnede den nu muligheder, som Socialdemokratiet ikke besad. Denne fascination gjorde sig særligt gældende for Harald Bergstedts vedkommende. Et udtryk for hvor langt det førte findes i den nekrolog han skrev over Hitler:

"Med et Naturbarns primitive Sans lavede han det dybeste Svælg mellem Fortid og Nutid ved at omdanne Staten *fra en Forretning for de Besiddende til et Folkefællesskab for de Levende*. (...) Ikke een Mand eller Kvinde, ung eller gammel, er død forgæves eller har lidt forgæves som Vagt om dette uhyre Civilisationsfremskridt. (...) *Hitler har dokumenteret – med frisk og umiddelbar Haand – at Livet kan gøres leveligt for alle – at den moderne Stat kan skabes! Den er ingen Utopi!* (...) Og hvad er der saa at sørge over? Lad blot den enkelte dø, blot Slægten finder Vej frem til Sundhed og Trivsel for de kommende Tider".⁸¹

Hvad er der så at sørge over? Udover hvert eneste liv nationalsocialismen og anden verdenskrig krævede, er den idealisme der blinde Harald Bergstedt et fænomen, som det er værd at sørge over.

Socialist og antisemit

Som aktiv nationalsocialist måtte man forholde sig til antisemitismen. Det har ikke været

AKSEL BERG (1904-1982). *Sekretær i Snedkerforbundet. Aksel Berg og hans bror Ernst Berg var stiftende medlemmer af DsU-Diskussionsklub. Aksel Berg arbejdede tæt sammen med Børge Jacobsen og bliver i Ernst Johansens bog 'Der har Smeldet et flag' beskrevet som Børge Jacobsens 'onde aand'. Aksel Berg fulgtes med Børge Jacobsen gennem DsU-Københavnskredsens ledelse og senere ind i 'Grundtvigs Hus-møderne' og Foredragsforeningen af 1942. Kort efter Børge Jacobsen meldte han sig ind i DNSAP (efter at være blevet opsagt i sin stilling i Snedkerforbundet) fordi han hellere ville være medlem af "et socialistisk parti i fremgang, end et borgerligt parti i rygende tilbagegang". Skrev ikke i Globus, men skrev til en række af DNSAPs tidsskrifter. Aksel Berg stillede op til Borgerrepræsentationsvalget i 1943 og opnåede at blive førstesuppleant for Børge Jacobsen. Ernst Berg fulgte ikke sin bror ind i DNSAP, men skrev dog på et tidligt tidspunkt enkelte artikler til Globus. Ernst Berg var sekretær for DsF og blev indstævnet for arbejderbevægelsens æresret. Æresretten formåede ikke ganske at skaffe klarhed over Ernst Bergs rolle og hans rolle i arbejderbevægelsen var udspillet. Ernst Berg bevarede dog venskaber og personlige kontakter indenfor arbejderbevægelsen.*

muligt at undgå viden om NSDAPs antisemitisme og pogromer. Det har heller ikke været muligt at være uvidende om deporteringen af de europæiske jøder, selvom Holocaust i al sin grusomhed ikke stod klart for samtiden. Umiddelbart udgør antisemitismen det største paradoks i skiftet fra Socialdemokratiet til DNSAP, da netop tolerance og beskyttelse af svage grupper var noget Socialdemokratiet brystede sig af. Af de nævnte personer, der foretog skiftet fra Socialdemokratiet til DNSAP, gjorde kun Harald Bergstedt sig til talsmand for en rendyrket antisemitisme – og selv hos

ham var det noget underordnet i hans nationalsocialistiske verdensanskuelse.

Men hvilken rolle spillede antisemitismen i den nationalsocialistiske verdensanskuelse? Med Holocaust in mente burde svaret være åbenlyst: antisemitismen var hel central i nationalsocialismen. Alligevel er der indenfor socialismen en vis tradition for blot at anskue antisemitismen som et biprodukt af nationalsocialismen.⁸² Der er således en klar socialistisk tradition for at betragte nationalsocialismen som en afart af fascisme (Hitler-fascisme) – og fascisme som kapitalismens og reaktionens samlede angreb på socialismen. Der er derfor også en tradition for at betragte nationalsocialismens mål for at være knægtelsen af arbejderbevægelsen og de socialistiske traditioner. Der er den rimelighed i denne betragtning, at mens forfølgelsen af jøder og udskillelsen af jøderne fra det tyske offentlige liv blev påbegyndt allerede umiddelbart efter den nationalsocialistiske magtovertagelse (samtidigt med opløsningen og forfølgelsen af arbejderbevægelsen), mens Endlösung først blev påbegyndt i 1941, under det der er blevet beskrevet som nationalsocialismens radikalisering.⁸³

Den tidlige forfølgelse af arbejderbevægelsen har den tyske nationalsocialisme fælles med den italienske fascisme, den spanske falangisme og andre nationale bevægelser, hvorfor disse nationale bevægelser ofte får samlebetegnelsen fascisme – ud fra det princip at de italienske fascister som de første blandt disse bevægelser overtog magten.⁸⁴ Denne fascismeopfattelse tager dog ikke højde for at nationalsocialismen som ideologi er ældre end fascismen,⁸⁵ og heller ikke for at nationalsocialismen som ideologisk fundament havde folkefællesskabet (Volksgemeinschaft), der på biologisk grundlag udelukkede "folkefremmede" elementer – og her i særlig grad jøder.

Nationalsocialismen anså med inspiration fra blandt andet "Sions Visers Protokoller" kapitalismen, jødedommen og jøderne samt marxismen som een stor konspiration, der søgte at sprænge det naturlige folkefællesskab.⁸⁶ I nationalsocialistisk tankegang var et angreb på arbejderbevægelsen (klasseegois-

men) altså et angreb på jødedommen og kapitalismen og vice versa.

Men hvad nu med de danske socialdemokrater, der konverterede til nationalsocialismen? Anså de nationalsocialismen for at være en fornyelse af arbejderbevægelsen – og dermed antisemitismen som en midlertidig udartelse? Eller anså de jøderne for at udbrede en asocial kapitalisme? Og hvis jøderne og jødedommen i konvertiternes øjne var en biologisk og kulturel trussel – hvor langt skulle man så gå for at eliminere den? – Vi må lade Bergstedt svare, idet han som tidligere nævnt var den eneste der stillede sig disse spørgsmål offentligt.⁸⁷

På baggrund af artikler i Globus' og Fædrelandet udgav Bergstedt i 1943 pjecen "Jødespørgsmaalet". Her erklærer Bergstedt at jøderne er proletaren blandt verdens nationer. Jødedommen er spredt i "trodsige og hævnfyldte Flygtningeflokke ud over et helt Kontinent fuldt af fremmede og derfor forhadte Nationer". Bergstedt skriver endvidere at jødernes had har fået dem til at blive en nation på tværs af alle nationer, der har taget "Førerskabet i den store Internationalisme, baade Kapitalens og Proletariaternes Internationalisme. (...) Og dér mødte de Hitler".⁸⁸ Det er ifølge Bergstedt nu op til jøderne selv om de vil indordne sig under "det germanske element" eller finde et område hvor de kan blive en almindelig nation.⁸⁹ Harald Bergstedt viser sig her som renlivet antisemit. Jødernes internationalisme, som giver sig udslag i splittende kapitalisme og socialisme, er anstødsstenen. Han er ikke meget oplysende om hvorvidt det er jøderne som race eller i kulturel forstand, der er faren – men generelt havde det racebiologiske element ikke i snæver forstand Bergstedts interesse. Bergstedt nævner ikke hvor vidt han er rede til at strække sin støtte til kampen mod jøderne – men han nævner, at det er en kamp på liv og død samt at han har tillid til Hitler.

Hermed placerede Bergstedt sig også i antisemitisk henseende indenfor nationalsocialismen – og må dele historisk domfældelse med andre ophidsere til folkemord. Hans rolle var her medløberens og ikke udøverens.

Totalitarisme eller åbenhed

Hvad drev folk fra demokratiet og det åbne samfund til totalitarisme? Det korte svar er drømme. Drømme om en verden hvor alle store problemer er løst. Det som Bergstedt kalder den moderne stat. Har man først løsningen på alle samfundsproblemer, kan utålmodigheden med de der ikke vil indse løsningen blive ubærlig. Derfor rummer totalitarismen ikke plads til hverken opposition eller anderledes tænkende. Og hvad med de, der ikke kan indse løsningens berettigelse og måske endda modarbejder den? – Svaret kan findes i de historiske eksempler, nemlig: tvang, indoktrinering og hvis ikke dette er tilstrækkeligt effektivt: udryddelse. Dermed ikke sagt at alle tilhængere af totalitaristiske ideologier ønsker at udrydde deres modstandere. Nej, det er drømmen, utopien, der er drivkraften. Ofte indebærer denne utopi at modstanderne som ved et trylleslag lader sig omvende og indser ideologiens sandhed og nødvendighed. De har hidtil lidt af falsk bevidsthed. Denne mulighed rummer nationalsocialismens racistiske elementer dog selvsagt ikke, da racerne i denne optik er biologisk bestemte modstandere.

Globus' og Foredragsforeningen af 1942s gradvise tilnærmelse til nationalsocialismen var betinget af både idealistisk socialisme, fascination af det tredje rige og en skuffelse over Socialdemokratiet. Der bør her lægges mærke til, at Harald Bergstedt, Aage Jørgensen, Børge Jacobsen, Aksel Berg og Arne Vikelsøe-Jensen alle havde haft intentioner om at påvirke Socialdemokratiets politik – og selvom der ikke havde været nogen lydhørhed for disse intentioner (i det mindste blandt menige medlemmer) havde det ikke ændret Socialdemokratiets overordnede politik. Dermed havde parlamentarismen og demokratiet spillet fallit for de fem. Den totalitære sæd var sået lang tid før bruddet med Socialdemokratiet indfandt sig. Nationalsocialismen fremstod som langt mere dynamisk og effektiv end demokratiet. En ærlig benovelse over det tredje riges materielle og organisatoriske frembringelser, har vel også været en drivkraft. Og den afgørende indflydelse Socialdemokratiet

ikke havde skænket disse personer kunne måske opnås med nationalsocialismen?

Nationalsocialismens fald førte til dramatiske personlige omvæltninger. Aage Jørgensen opgav al forfattervirksomhed og slog sig ned som importør af indiske varer. Børge Jacobsen og Aksel Berg forlod begge i vanære det offentlige liv. Harald Bergstedt blev dømt til to års fængsel under retsopgøret og var fra da af en paria i det danske kulturliv – idet han til sin død påstod ikke at have gjort andet end at føre Staunings politik ud i livet. Mest dramatisk gik det dog Arne Vikelsøe-Jensen. Organisatoren af det antifascistiske ASF, der var blevet Neuropas apostel, blev sammen med Aage Petersen – der også var skribent i Globus – likvideret den 13/9 1944.

Noter

1. Der var andre socialdemokrater, der organiserede sig i andre nationalsocialistiske partier. Olga Eggers blev således medlem af DNSAP i 1934 – men dog også på et senere tidspunkt af NSP. Jens Strøm dannede sit eget antiparlamentariske parti Nationalt Arbejder-Parti (der var en genrejserbevægelse og som sådan trak på antiparlamentariske, korporative og nationale tendenser i bred forstand) og havde et vist samarbejde med Wilfred Petersen, leder af Dansk Socialistisk Parti og senere af Dansk Folkeparti (ikke at forveksle med det nuværende Dansk Folkeparti).
2. Djursaa, pp. 47 samt 137-44.
3. Se f.eks. definitionen i Den Store Danske Nationalencyklopædi, Grage, pp. 190-91.
4. Christiansen, pp. 21-36
5. Johansen, pp. 58-60. Et besøg fra den tyske ungdomsorganisation SAJ i 1927 inspirerede københavnske DsUere til at antage uniformeringen. Der var dog tale om en norm, og ikke et krav.
6. Gruber, pp. 29-45.
7. Bertolt et al. Bind 2 pp. 246-48.
8. Johansen, pp. 42-46.
9. Der menes formodentlig bevægelse.
10. Johansen, p. 46.
11. Grunz, pp. 6-8.
12. UNGDOMS-APPELLEN Nr. 1. 1. Januar 1930, p. 6.
13. Grunz, pp. 6-8.
14. UNGDOMS-APPELLEN Nr. 1. 1. Januar 1930, p. 6.
15. Ibid.
16. UNGDOMS-APPELLEN Nr. 2. 1. Februar 1930, p. 10.
17. UNGDOMS-APPELLEN Nr. 6. 1. Juni 1930.
18. Grunz, pp. 13-14.
19. Ibid.
20. Ifølge Henry Grünbaum og Karla Wiborg, jf. Grunz 2003, pp. 14. I forbindelse med Arbejderbevægelsens æresrets undersøgelse af Niels Lindberg, oplyste Henry Grünbaum i 1946 at D.s.U.-Diskussionsklub ophørte i 1931. LOs arkiv. Kasse 719.
21. Se f.eks. Krag, p. 66. Samt Johansen generelt.
22. Knudsen & Munksgård, pp. 138-62.
23. 'UNGDOMSAPPELLEN', Nr. 1. 1935. p. 5.
24. 'UNGDOMSAPPELLEN', Nr. 1. 1936. p. 5.
25. Grunz, pp. 8.
26. Benz et al., p. 443.
27. Tscachotin, pp. 75-76.
28. Hansen, p. 112.
29. Albrecht, p. 227, note 125.
30. I kølvandet på NSDAPs parlamentariske gennembrud i 1930 var DNSAP blevet stiftet. Det skulle dog være adskillige år inden DNSAP udgjorde nogen form for trussel. Stærkere stod i 1932-34 KU, der under Jack G. Westergaards ledelse flirtede med "den nye tids former" og korporatisme. Fascistisk i ren form var KU dog ikke, da Det Konservative Folkeparti ramme ikke kunne rumme dette. Ikke desto mindre fremstod KU for mange samtidige som en præfascistisk organisation. Interne uroligheder, dannelsen af Nationalt Samvirke (Pürschel og Westergaard) samt andre fascistisk inspirerede genrejserbevægelser betød dog at KU omkring 1939 stod fast på en parlamentarisk kurs. Egentligt fascistisk orienterede medlemmer var fra da af helt distancerede.
31. Eriksen, p. 35.
32. Petersen, p. 80.
33. Socialdemokratiets arkiv, kasse 64. Læg "Aktiv Socialisme". Skrivelse d. 9/9 1933 fra B. Bøggild og F. Carlsen til Socialdemokratisk Forbund.
34. Ibid. Skrivelse d. 12/ 1933 til Arbejdernes Oplysningsudvalg.
35. Krag, p. 64.
36. Socialdemokratiets arkiv, kasse 64. Læg "Aktiv Socialisme". Skrivelse fra SPF.
37. Ibid. A.S. AKTIVE SOCIALISME. Program.
38. Ibid. Deklaration fra ASF.
39. SPD var efter NSDAPs magtovertagelse blevet splittet på spørgsmålet om hvordan NSDAP skulle bekæmpes. En fraktion blev i Tyskland og arbejdede videre (fra sommeren 1933 i illegalitet). En anden, kaldet SoPaDe, under ledelse af den tidligere parlamentariske leder Otto Wels virkede fra eksil i Prag.
40. Socialdemokratiets arkiv, kasse 64. Læg "Aktiv Socialisme". Brev fra Otto Wels til Knud Lauritsen.

Om Wels vurdering af trepilemærkets oprindelse er korrekt er, som tidligere angivet, usikkert – men ikke usandsynligt. Siden SPD tabte det såkaldte ”Preubenschlag” i 1932 havde Tschachotin set Wels som forræder mod socialismen. Det havde føjet med giftige beskyldninger de to imellem – og Wels brev til Lauritsen bærer da også præg heraf.

41. Knudsen & Munksgård, p. 121.

42. Ibid. pp. 135-36.

43. Ibid. samt Krag.

44. Christiansen, 1970. p. 38.

45. Danmarks Socialdemokratiske Ungdoms arkiv.

Kasse 1. Læg ”Kongres 1934”. Forslag til resolutioner.

46. Ibid.

47. Lidegaard, 2001. p. 69. Bo Lidegaard angiver i note 35 at disse begivenheder skulle være beskrevet i et håndskrevet referat, der skulle befinde sig i Socialdemokratiets arkiv, kasse 22. Det gør det imidlertid ikke (længere). Efter ihærdig søgen er det hverken lykkedes mig eller ABAs personale at finde dette referat. Min beskrivelse bygger derfor i det væsentlige på Bo Lidegaards Krag-biografi, idet jeg dog har taget højde for visse afvigelser mellem denne og Munksgårds og Knudsens speciale. Det fremgår af dette speciale at de har kendt referatet.

48. Ibid. p. 69-73. Samt Knudsen & Munksgård, p. 130.

49. Lidegaard, p. 69-73.

50. Eriksen, p. 35.

51. Oskar Hansens arkiv. Kasse 2. Læg ”Revyer”.

52. Gruber, pp. 29-45.

53. Bomholt, 1932. p. 145.

54. Ibid. p. 153.

55. Bomholt, 1937. p. 11.

56. Ibid. p. 187.

57. Bomholt, 1938. p. 5.

58. Ibid. p. 30.

59. Ibid. p. 28.

60. Grunz, pp. 19-21.

61. Schmidt, p. 8-11. Samt LOs arkiv, kasse 719. Læg ”KRIG Arbejderbevægelsens Undersøgelseskommision/korrespondence vedr. Kommissionens nedsættelse mm. Juni-dec. 1945”.

62. Andersen, p. 219.

63. Kofoed Pedersen, pp. 43-44.

64. Grunz, pp. 22-23.

65. Andersen, p. 215-16.

66. Grunz, pp.19-21. Samt Wium Olesen. Mht. Per Hækkerup og Studiekredsen om Socialismens Muligheder, se endvidere Bøgh, pp. 63-65.

67. Meissner, p. 142.

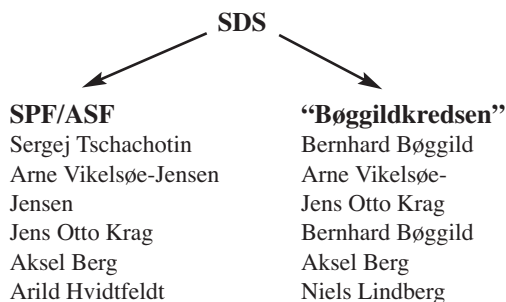
68. Grunz, p. 21.

69. Globus nr. 1, 1941. p. 32.

70. Andersen, pp.230-31.

71. Pedersen, p. 298.

Oversigt over de i artiklen omtalte grupperinger



DsU-Københavnskredsen



D.s.U.-Diskussionsklub

Isi Grünbaum
Henry Grünbaum
Ernst Berg
Aksel Berg
Børge Jacobsen
Karla Wiborg
Viggo Jans
Oliver Sørensen

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd



Niels Lindbergs sommerstudiekredse 1938-40

Niels Lindberg
Jens Otto Krag?
Henry Grünbaum?

Møder i en have i Pile allé samt Grundtvigs hus 1941

Henry Grünbaum
 Jens Otto Krag
 Niels Lindberg
 Aksel Berg
 Aage Jørgensen
 Børge Jacobsen
 Arne Vikelsøe-Jensen
 Paul Gersmann
 Per Hækkerup
 Willy Jans

Foredragsforeningen af 1942

Arne Vikelsøe-Jensen
 Børge Jacobsen
 Aksel Berg
 Harald Bergstedt
 Aage Jørgensen
 Jørgen Nielsen
 Klara Jensen

Studiekredsen om Socialismens Muligheder / "Frihedskredsen"

Henry Grünbaum
 Jens Otto Krag
 Paul Gersmann
 Ernst Trier
 Ulf Trier
 Ib Kolbjørn
 Victor Gram
 Per Hækkerup
 Hans Hækkerup

Skribenter i Globus Blandt ovennævnte

Aage Jørgensen
 Harald Bergstedt
 Ernst Berg
 Niels Lindberg
 Arne Vikelsøe-Jensen
 Holmer Christensen
 Jens Kudsk

Medlemmer af DNSAP

Aage Jørgensen
 Harald Bergstedt
 Aksel Berg
 Børge Jacobsen
 Jens Kudsk
 Holmer Christensen

72. Ibid. pp. 305-7.
 73. Grunz, p. 24-25.
 74. Socialdemokratiets arkiv. Eksklusionssag mod Arne Vikelsøe-Jensen. Cirkulære fra Alsing Andersen og Johs. Hansen 2/12 1942.
 75. Ibid. Brev fra Vikelsøe-Jensen til Alsing Andersen 10/12 1942.
 76. Grunz, pp. 24-25.
 77. Ibid. pp. 26-27.
 78. Det Danske Arbejdsfællesskab var en organisation drevet af DNSAP med det formål at organisere tysklandsarbejderne og indrette arbejdsmarkedet efter korporative principper.
 79. Grunz, pp. 26-28.
 80. Københavns Borgerrepræsentanternes Forhandlinger. 104. Aargang. pp. 252-56.
 81. Bergstedt i Fædrelandets kronik, 3/5 1945.
 82. Blüdnikow, pp. 123-24.
 83. Lammers, pp. 276-85.
 84. Blandt andre fællestræk for disse bevægelser er dannelsen af uniformerede korps samt idéer om en korporativt indrettet stat. Disse og flere er eksempelvis af Ernst Nolte beskrevet som "det fascistiske minimum". Se f.eks. Quade & Ravn, pp. 52-54.
 85. Nationalsocialismen var opstået i Bøhmen omkring år 1900 og havde spredt sig til sydtyske og øst-rigske egne. Jf. Lammers, pp. 28-30.
 86. Lauridsen, pp. 267-75 samt 283-86.
 87. Lad det her bemærkes at Henry Grünbaum benægtter nogensinde at have stødt på antisemitisme i kredsen fra D.s.U.-Diskussionsklub.
 88. Nilsson, pp. 172-75.
 89. Ibid.

Litteraturliste

Arkiver på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv:

- Oskar Hansens arkiv: Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.
- Socialdemokratiets arkiv
- Socialdemokratiets arkiv: Eksklusionssag mod Arne Vikelsøe-Jensen

Danmarks Socialdemokratiske Ungdoms arkiv

- Socialdemokratiets arkiv
- LOs arkiv

Monografier:

- Andersen, Steen, *Danmark i det tyske storrum* (København, 2003)
- Benz, Wolfgang; Granl, Hermann & Weib, Hermann

(edd.), *Enzyklopädie des Nationalsozialismus* (München, 2001).

- Bertolt, Oluf; Christiansen, Ernst & Hansen, Poul, *En bygning vi rejser I-II* (København, 1955).
- Bomholt, Julius, *Arbejderkultur* (København, 1932).
- Bomholt, Julius, *Harald Bergstedt* (København, 1937).
- Bomholt, Julius; Thomsen, Carl et al., *Kulturen for folket* (København, 1938).
- Bøgh, Nikolaj, *Hækkerup* (København, 2003).
- Christiansen, Erik, *ung i politik* (København, 1970).
- Djursaa, Malene, *DNSAP – danske nazister 1930-1945*, (København, 1981)
- Gruber, Helmut, *Red Vienna Experiment in Working-class Culture 1919-1934* (New York – Oxford, 1991).
- Hansen, Hans, *Kommunisterne splitter -!* (København, 1933).
- Johansen, Ernst, *Der har smeldet et Flag* (København, 1945).
- Krag, Jens Otto, *Ung mand fra trediverne* (København, 1969).
- Lammers, Karl Christian, *Nazismens epoke – Førerstet, Volksgemeinschaft og racekrig* (København, 2003).
- Lauridsen, John T., *Dansk nazisme 1930-45 – og derefter* (København, 2002).
- Lidegaard, Bo, *Jens Otto Krag 1914-61* (København, 2001).
- Meissner, Gustav, *Som jeg så det – Som jeg ser det* (Odense, 1996).
- Nilsson, Ida, *Ildsjæl på vildspor – en biografi om Harald Bergstedt* (Odense, 2004).
- Pedersen, Vald., *Harald Bergstedt* (København, 1967).
- Petersen, Carl Heinrich, *Revolutionære socialister i Danmark* (København, 1973).
- Quade, Alex & Ravn, Ole (edd.), *Højre om! Temaer og tendenser i den anti-parlamentariske debat 1930-39* (København, 1979).
- Tschachotin, Sergej, *Trepil mod hagekors* (København, 1933).

Monografier uden forfattere:

- Københavns Borgerrepræsentanternes Forhandlinger 104. Aargang
- Arbejdersangbogen (København, 1992).

Artikler i Tidsskrifter:

- Albrecht, Richard, 'Sergej Tschachotin oder "Dre-pfeil gegen Hakenkreuz", *Exilforschung* 4 (München, 1986), 208-29.
- Pedersen, Jens Kofoed, 'Kommunist, socialdemokrat og nazist. Aage Jørgensens rolle i dansk arbejderbevægelse'. *Arbejderhistorie* 34. *Meddelelser om forskning i arbejderbevægelses historie*, april 1990 (1990), 45-55.

· Schmidt, Børge, 'Socialdemokratiske Chanceryttere', *Folkeviljen* 5, 2. Aargang (1946), 8-12.

Artikler i monografier:

- Blüdnikow, Bent, 'Venstrefløj og antisemitisme', Mogensén, Michael (edd.) *Antisemitisme i Danmark?*, Arbejdsrapporter fra DCHF 5 (København 2002).
- Eriksen, Holger, "'Socialdemokratiske Studenter" i 1930'erne', Mortensen, Niels-Erik (edd.) *Studenter under rødt flag* (København, 1980).
- Grage, Torben, 'Totalitarisme', Lund et al. (edd.) *Den Store Danske Nationalencyklopædi*, 19. bind (København, 2001).
- Olesen, Niels Wium, "'Frihed" – historien om et illegalt socialdemokratisk blad', Lauersen, Mogensén et al. (edd.) *I tradition og kaos – Festskrift til Henning Poulsen* (Århus, 2000).

Tidsskrifter:

- *Globus – tidsskrift for nutidskultur; planøkonomi og geopolitik*, Nr. 1-42, 1941-45 (København 1941-45).
- *Ungdoms-Appellen. Kredsblad for Danmarks socialdemokratiske Ungdom for kbhn. Og omegn*. Nr. 1-12 1930, (København, 1930).
- *Ungdomsappellen. Kampblad for DSU-Københavns-kredsen*. Nr. 1, 1935 samt nr. 1, 1936 (København, 1935-36).

Upublicerede opgaver:

- Grunz, Martin E.O., *Den totalitære fristelse – socialdemokraters veje ind i nationalsocialismen*. (Københavns Universitet, 2003)
- Knudsen, Steen Uhre & Munksgård, Jørgen, *DSU I 1930'erne – Danmarks socialdemokratiske Ungdoms opgør med de ungtkonservative og kommunisterne samt de oppositionelle tendenser inden for DSU*. (Århus Universitet, 1981)
- Siig, Hans-Henrik, *Globus-kredsen – en fagoppositionel sammenslutning*. (Københavns Universitet, 1998).

Dagblade:

Fædrelandet, 22/11 1942 - 18/1 1943, samt 3/5 1945 (København, 1942-45).

Abstract

Martin Grunz: The totalitarian temptation – the path of some Social Democrats into National Socialism, *Arbejderhistorie* 2-3/2004, pp 21-43.

During the occupation a whole number of Social Democrats became members of the

DSNAP. They justified their change of party membership by claiming that they pursued the same politics as they had always done and that it was the Social Democratic Party that had diverged from its original political line. The article deals with some of those that joined the DSNAP and the process that led to this switch in party membership. Specifically it concerns: Harald Bergstedt, one of the poets most used by the Social Democrats, Aage Jørgensen, who in the 1930's worked as a journalist and was linked to Socialdemokraten, Arne Vikelsøe-Jensen, Børge Jacobsen and Aksel Berg, who were leaders of Social Democratic youth organisations, and Arne Vikelsøe-Jensen, who was leader of the organisation of the Social Democratic Students, SDS. Arne Vikelsøe-Jensen was responsible for a close working relationship with Sergej Tschachotin, who was connected to the Three-Arrow movement. The movement attempted to use the methods of fascism to fight the fascists. The "DSU Discussion Group", better known as "spiritually homeless intellectuals", was set up within the Copenhagen branch of Denmark's Social Democratic Youth (DSU) in opposition to the "cultural movement". This grouping included, amongst others, Børge Jacobsen, Aksel Berg and Ernst Berg. In the beginning of the German occupation of Denmark these various individuals/groups came together in part in the magazine, "Globus" and otherwise in the Lecture Society of 1941. The Society followed a very pro-German course, which meant that the key figures in the article left the Social Democrats and became active members of the DSNAP. That this change was at all possible, the article concludes, was because the named individuals were more interested in or attracted to totalitarianism than a specific political party. The desire for modern, rational and universal solutions to the problems of society was stronger for these people than their commitment to the democratic political tradition.